

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія

Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідомо про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» розміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	11
ПРЕДГОВОР.....	13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Биби́к Сві́тлана, Коць Тетя́на

МОВА АКАФІСТА СВЯТИМ РІВНОАПОСТОЛЬНИМ КИРИЛУ І МЕФОДІЮ, НАСТАВНИКАМ СЛОВ'ЯНСЬКИМ	15
---	----

Богданова Ірина

ЛІНГВАЛЬНІ Й ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ОЗНАКИ ДИСКУРСУ РЯТУВАЛЬНИКІВ	22
--	----

Брі́цин Ві́ктор

НОВАТОРСТВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Й ОЛЕКСАНДРА ПУШКІНА В МОДАЛЬНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ.....	27
---	----

Гаравалова Ілля́на

ЕДНА СЪЩЕСТВЕНА ПРИЧИНА ЗА ПРИЧИСЛЯВАНЕТО НА РЕЧАНСКИЯ ГОВОР КЪМ КРАЙНИТЕ СЕВЕРОЗАПАДНИ БЪЛГАРСКИ ДИАЛЕКТИ	35
--	----

Георгие́ва Свѣтлана

АКАДЕМИК АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН — СЪЗДАТЕЛЯТ НА ЕЗИКОВОКУЛТУРНАТА ТРАДИЦИЯ В БЪЛГАРИЯ	41
---	----

Голобородько Костя́нтин

ДО ПИТАНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ УКРАЇНСЬКОГО ПІВДНЯ)	49
--	----

знавства кінця XIX – початку XX століття. Величезною заслугою А.Т.-Балана є розробка основ мовної культури та активна практична участь в її подальшому формуванні як однієї з найважливіших ознак болгарської нації.

**ДО ПИТАНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВИ УКРАЇНСЬКОГО ПІВДНЯ)**

Голобородько Костянтин

*доктор філологічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
konceptikos@gmail.com*

Одна з наукових монографій доктора філологічних наук, професора Л. А. Лисиченко має назву «Ці невичерпні глибини мови», де авторка стверджує, що незглибимість і невичерпність мови — це її буттєва риса, яка щоразу дає імпульс для неперервних наукових досліджень у традиційних і новітніх парадигмах [Лисиченко 2011]. Опис фонетичних та лексико-граматичних особливостей мови різних регіонів, соціальних шарів, стратів у межах кожної національної лінгвокультури є апріорі актуальним дослідницьким процесом, у ході якого віднаходять й аналізують раніше не вивчені слова, здійснюють їхній лексикографічний опис. Не можна не погодитися з думкою, що кожен факт і кожне лінгвальне явище має бути задокументоване й зафіксоване, описане науковцями, репрезентоване в лексикографічних виданнях.

Загалом в Україні питання лексикографічного опису лексичного (колосального за своїм кількісним виявом) масиву діалектного мовлення є питанням надто

актуальним, оскільки інтегрується в загальнослов'янські наукові дослідження з історії розвитку слов'янських мов та їхніх просторових (територіально-регіональних) особливостей. Цьому присвячена діяльність мовознавців Інституту української мови, зокрема проф. П. Ю. Гриценка, якому належить монографія «Ареальне варіювання лексики» (1990), де автор на підставі зібраного діалектного лексичного матеріалу описав зміни, що зафіксовані в лексиці різних говірок, і прокоментував їхні причини, зумовлені усною формою побутування, міждіалектними й міжмовними контактами. Ця праця мала визнання в слов'янському світі, про що свідчать відгуки про неї болгарських, сербських, білоруських мовознавців [Мовознавці України 2010: с. 9]. Перспективами цієї дослідницької роботи може бути створення словників ареального функціонування діалектної лексики в її численних варіантах.

Важливим, на думку П. Ю. Гриценка, є наукове вивчення невідомих широкому загалу регіональних слів, уживаних письменниками у своїх творах. У статті «Слово поза словником»: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії» на підставі аналізу книги відомого українського науковця й громадського діяча С. О. Єфремова «Вибране. Статті. Наукові монографії» [Єфремов 2002] мовознавець пише: «Тексти відбивають лексичний склад, семантику, норми й тенденції літературного слововживання свого часу. Ознайомлення з текстами цього видання засвідчило, що чимало лексем сьогодні невідомі читачам і відсутні в авторитетних словниках, на які можна було б опертися в пошуках лексикографічної інформації. Чимало слів, які автор не раз використовує в семантично промовистих контекстах, виявилось поза словником; не тільки СУМ, а й часово ближчий авторові СБТ не дають потрібних нам даних» [Гриценко 2011]. Тексти, які увійшли до тому «Вибраного»

С. О. Єфремова, упорядкувала й підготувала до видання професор Е. С. Соловей, яка визначальною редакційною засадою обрала максимальне збереження особливостей авторової мови. Саме це є важливим для мовознавства, адже у використаних письменником словах почасти кодується інформація про історично-територіальний і культурний виміри регіонального (діалектного) функціонування мови.

Слова, не зафіксовані в жодних тлумачних словниках, містяться майже в усіх творах українських письменників різних періодів, а це — потужний матеріал для лексикографічних досліджень, для укладання різноманітних словників діалектної чи регіональної лексики відповідно до її семантичних і функційних характеристик. Винесена в заголовок «мова українського півдня» охоплює мовний матеріал текстів письменників і журналістів — представників Миколаївщини, Одещини, Херсонщини, а також діалектні мовні явища, зібрані філологами й ентузіастами-дослідниками південного краю. Огляд літературних і публіцистичних текстів дозволяє стверджувати, що діалектними словами й фразеологізмами рясніють твори Ю. Голобородька, А. Копиленка, М. Куліша, Є. Фоміна та багатьох інших. Серед них чільне місце посідає мовотворчість Івана Гричурка, українського письменника, прозаїка, публіциста, члена Спілки письменників України, який працював у редакціях обласних газет Херсонщини та Миколаївщини. Автор повістей «Роса» (1970), «Гавертій» (1971). «Путина» (1973); романів «Канал» (1974), «Далекі села» (1978), «Ватерлінія» (1982), «Червона риба» (надрукований по смерті автора у 1984 році).

І. Гричурко відтворив найрізноманітніші аспекти, грані життя українців другої половини ХХ століття. Узагалі світ українського півдня — це сильні характери, доленосні перипетії, колоритні пейзажі, а в літературних

творах І. Гричурка — це синтез суто ліричної та напружено динамічної стилістики та особливий мовний колорит, що становить територіальну, персонажно-образну й фабульну основу прозової творчості митця. Перший його роман «Канал» [Гричурко 1974] про будівництво Нижньодніпровської водної артерії отримав схвальні характеристики П. Загребельного: «Входить у літературу художник оригінальний, можна сказати, сформований, вносить у неї свій особливий сонячний світ, свої роздуми, свій гарний усміх, свої надії... Чи треба відчиняти для Івана Грищенка двері в літературу? Він сам відчинив їх [Загребельний 1974]. Художня семантика і архітектура роману отримують високі оцінні відзнаки. Є в творі щось мовби від Яновського і Гончара: тут багато сонця, панує загальна урочистість і піднесеність, герої твору неначе осяяні авторською добротою і щедрістю душі», «маємо тут справу з романом новелістичним, настроєвим, протканим роздумами про суть життя, про місце людини на землі», «віра в людину, в те, що вона знайде свій шлях, переборе в собі все погане, темне, зле — ось ця справжня письменницька віра. Розлита по всіх сторінках роману» [Загребельний 1974].

Мова творів насичена фольклорними зразками, побутовою й просторічною лексикою селян, будівельників, мешканців українського півдня. Ціла низка слів, що належить до категорії «поза словником», зрозуміла тим, хто працював на будівництві каналу. Значну групу слів становлять іменники: *тичка* (*Довелося підперти фронтон тичкою*); *корба* (*У закуті двору була криниця з корбою*); *гостильниця* (*І подзвонив у гостильницю, аби прийняли там на ніч*); *шемрій* (*почули в погребі якийсь шемрій*); *книсечка*, *ромбас* (*на колінах змієюю книсечка, що нею він смоктав з бочонка ромбас*); *гиргоші* (*вчора на гиргоші просився, а тепер ось чоловік у повному смислі*) [Гричурко 1974].

Автор активно використовує місцеві дієслова: *чамріє* (*чамріє* на ослоні в кімнатці загартований, лице опухле і заросле); *пиряну* (*Ану розступіться, я в неї косою пиряну*); *бенкнуло* (коло журавля *бенкнуло* порожнє відро); *гучала* (між деревами висіла жовтава мряковина, а під мряковиною *гучала* каламутна музика). Використовує письменник на сторінках твору і специфічно марковані прикметникові та дієприкметникові форми: *буцматий* (був *дристун*, *карапуз буцматий*); *витирловані* (*витирловані боки*).

Такі слова відбивають мовну специфіку краю, вияскравлюють художній потенціал самобутньої лексики українського півдня. Тож ці й подібні мовні одиниці потребують окремої паспортизації, обліку, накової систематизації та лексикографічного опису. Це уможливить фіксацію багатой скарбниці лексичної і фразеологічної системи в структурі загальноукраїнської мовної картини світу.

Література

1. Гриценко П. Ю. Слово поза словником: реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії. *Українська лексикографія в загально-слов'янському контексті*. Київ, 2011. С. 238–249.
2. Гричурко І. Канал. Роман. Київ : Молодь, 1974.
3. Єфремов С. О. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії. Київ : Наукова думка, 2002.
4. Загребельний П. Передмова. *Гричурко І. Канал. Роман*. Київ : Молодь, 1974. С. 2–9.
5. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови. Монографія. Харків, 2011.
6. Мовознавці України : Професор Павло Юхимович Гриценко. Матеріали до бібліографії вчених. Черкаси, 2010.